

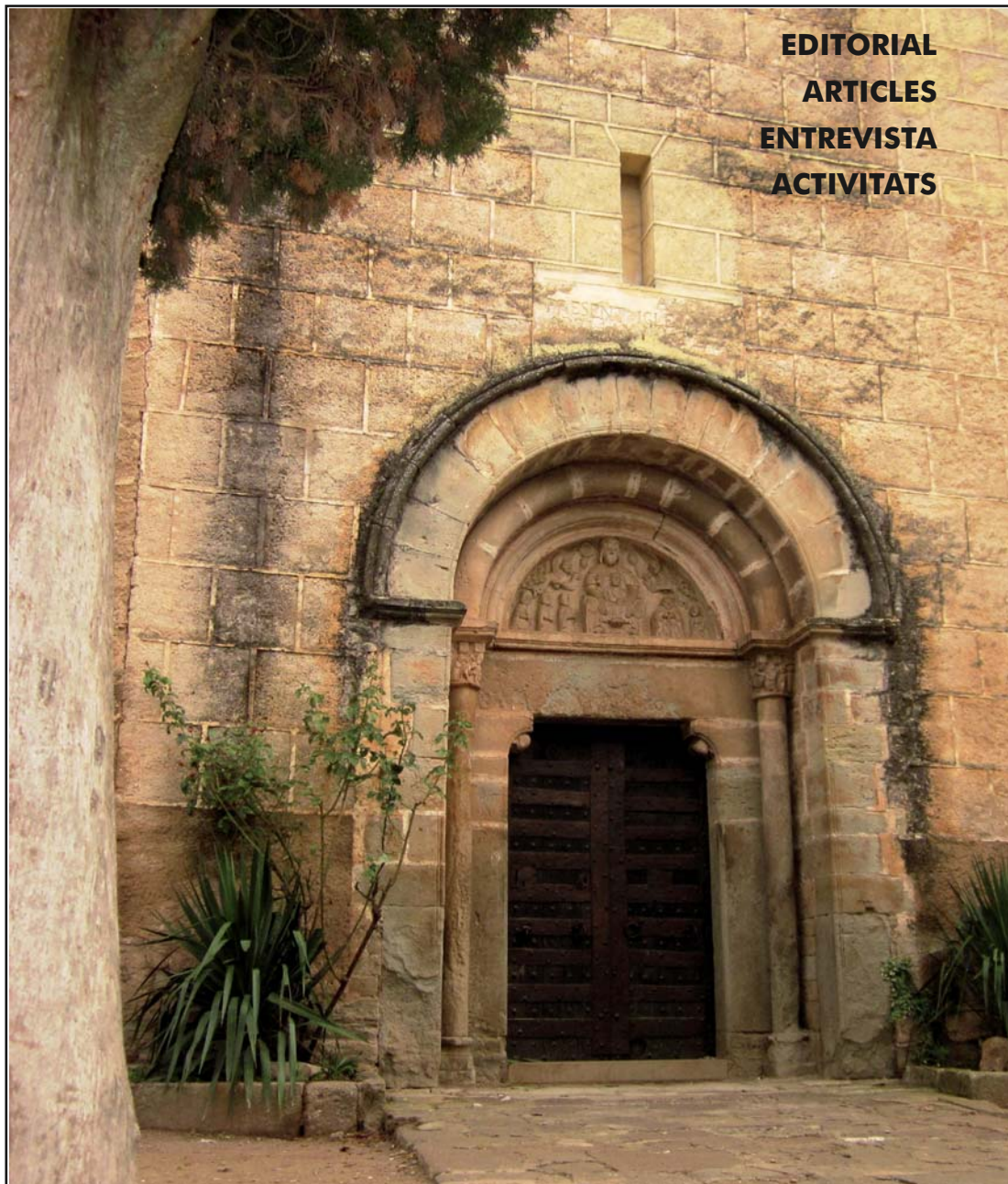
Número 166
octubre-
diciembre
2011

el butlletí

AMICS DE L'ART ROMÀNIC DEL BAGES

EDITORIAL
ARTICLES
ENTREVISTA
ACTIVITATS

AMICS
DE L'ART
ROMÀNIC
DEL BAGES

el butlletí

Edició

AMICS DE L'ART ROMÀNIC
DEL BAGES
Carrer Sabateria, 3 i 5 (Els Carlins)
08241 Manresa
Apartat de correus núm. 9
Correu-e: aarb@aarb.cat
Web: <http://www.aarb.cat/>

Coordinació

Carme Torras

Disseny i composició

Anna Martí

Imatge de portada

Portal de Sant Martí de Mura.
Fotografia de Carme Torras

Consell Assessor

Joan Badia
Gene Costa
Francesc Gasol
Mercè Matas
Jaume Moya

Correcció

Jesús Sagués

Impressió

Sarrió

Dipòsit legal

B-3551984

Tiratge

350 exemplars

Ajuntament de Manresa

EDITORIAL

Ben aviat l'actual Junta començarem el tercer any i, val a dir-ho, amb renovada il·lusió, però amb la mirada també posada en el futur immediat. Creiem que tenim algunes activitats ben consolidades, i que tenen una bona participació del Soci: Sortides, Excursions, Curs de Cultura Medieval, temes referents a Patrimoni en perill, l'edició del mateix Butlletí, altres activitats noves com les Tardes dels Carlins, i els diferents concerts del cicle "Música i Romànic". Entenem que són activitats que es van consolidant i que preveiem que tenen un bon futur. Tanmateix, però, ben aviat caldrà una renovació humana, amb un nou compromís envers els socis de l'entitat; en definitiva, també un compromís social. Cal persones que aportin també diferents i noves idees que es puguin transformar en noves i diferents activitats i, d'altra banda, entenem que també cal mantenir les activitats tradicionals que han fet dels Amics de l'Art Romànic una entitat ja amb més 30 anys de vida, que és reconeguda i valorada en els àmbits culturals de la nostra comarca i també de la ciutat de Manresa.

Tanmateix, però, la crisi econòmica també ens afecta, i segurament de cara al proper any, igual que els polítics, també ens caldrà passar la tisorada en algunes de les activitats que actualment estem fent. Econòmicament són temps complicats; d'altra banda, la nostra massa social en els últims anys té una tendència a la baixa, i aquest fet afecta notablement l'economia de l'entitat. És també el deure de tots, de donar-nos a conèixer i de fer saber a tothom que les activitats que fem valen molt la pena, i que ens agradaria poder-les compartir amb més persones. Segur que així, entre tots, podem aconseguir augmentar la nostra massa social.

Territori de masies

Al centre de Catalunya hi ha una franja de terra encara desconeguda, inhòspita i gairebé despoblada, que amaga un bon nombre de tresors monumentals, històrics i paisatgístics que mereixen un lloc destacat dins el mapa dels elements identitaris del país. Hi ha qui ha anomenat aquest territori Segarra Alta, observant que és aquí on les boires segarrenques s'escampen durant l'hivern; també històricament hom en va dir "terra de rei", en referència al fet que durant els segles de conquesta medieval no va estar sotmesa a cap senyor feudal; avui, un projecte de desenvolupament de turisme cultural l'ha batejat com a "Territori de Masies", al·ludint al seu isolament, trencat només per masos i rectories escampades... Amb la mateixa voluntat literària, poètica i, tal vegada, mancada de rigor, en podríem també dir "terra roja", en record de la sang vessada en batalles llegendàries, argüint el color de la terra de molts dels seus indrets i en homenatge a la gorra que vestien els contendents carlins que durant gairebé un segle van córrer pels seus camins, tot deixant-hi una profunda petja...

Sobre el mapa, aquest espai s'emmarca, al nord, per la serra de Pinós que el separa dels territoris septentrionals -Solsona enllà-, més abruptes i accidentats, i al sud per la ribera del Llobregós, el riu que neix a Calonge de Segarra i traça un curs fluvial fins a vessar les aigües al Segre a l'alçada de Ponts.

Secularment, aquest territori ha estat sempre despoblat, sense cap nucli de població rellevant. La tasca repobladora dels reis francs, empesa des de la Septimània vers als territoris de la Marca Hispànica (l'*al-Tagr l'Ulà* -frontera superior- dels àrabs) va recular durant el

primer terç del segle IX amb la revolta dels gots comandats per Aissó i Guillemó. Un segle i mig més tard, quan Guifré el Pilós, comte de Barcelona, Osona, Girona, Urgell, Cerdanya i Conflent, va reprendre la tasca repobladora, es va centrar en els territoris de l'est del Cardener, deixant en mans de ningú la zona que aquí ens ocupa. A més, la mort l'any 897 del mateix Guifré, en la batalla de Valldora, a mans del valí de Lleida, Muham-

mad ibn-Lubb, va posar fre a l'expansió comtal cap al sud-oest. D'aquesta manera, des d'inicis del segle X, els territoris on som van quedar oblidats, dins l'àmplia franja fron-

terera que recorria traçant un arc des de Barcelona fins a la conca del Segre, separant els comtats francs dels dominis califals.

El territori fronterer va esdevenir un lloc indòmit i perillós per naturalesa, sotmès contínuament a les ràtzies i algarades des d'un i altre bàndol. Les més destacades van ser les d'al-Tàwil, rei d'Osca, entre el 908 i el 913, la dels hongaresos l'any 942 i, després d'un llarg període de pactes de no agressió, a partir del 985, les d'Almansor i el seu fill Abd al-Malik. Com a conseqüència, el despoblament va esdevenir endèmic, però, alhora, durant més de dos segles, s'hi va viure un gran auge d'una arquitectura militar de ràpida evolució i plena de novetats.

Les primeres fortificacions d'aquesta difusa zona de frontera van ser bàsicament refugis per a la població que vivia arrecerada al voltant: colons que, abandonant la Catalunya Vella, es van instal·lar en aquests verals i en van assumir la propietat a través de mantenir-ne la possessió durant trenta anys (aprisió), gaudint d'exempcions fiscals (llevat del delme eclesial) i organitzant les comunitats amb llibertat i autosuficiència. Una torre i un clos,

LES GUAITES DE LA TERRA ROJA

Jaume Moya Matas (text i fotografies)

d'acord amb els models carolingis i normands, alçats als llocs més encimellats i emprant la fusta, la pedra, la terra i la calç extretes del mateix lloc, esdevindran les seves estructures defensives.

L'avenç lent de les forces comtals cap al sud sotmetran a poc a poc sota control aquestes comunitats de pagesos i ramaders que havien colonitzat la franja fronterera. La batalla de Torà (l'any 1006) i, molt especialment, la tasca conqueridora d'Arnau Mir de Tost i del bisbe Ermengol d'Urgell (primer terç del segle XI) empenyeran la frontera cap al sud, allunyant el perill sarraí i donant via lliure a la implantació del feudalisme a costa de l'antiga llibertat dels colons. A finals del segle X i sota domini de Borrell II d'Urgell, la serra de Pinós deixa de ser frontera amb Hispània, ja que aquesta es desplaça fins a les valls de Sanaüja, Lloberola, Vallferosa i Llanera (dins la ribera del Llobregós), i passa a ser fita de separació amb la marca de Berga, depenent del comte de Cerdanya.

El sistema feudal, consolidat al segle XI, farà que les fortificacions de guaita i conquesta de territoris es converteixin en instrument del domini del senyor, ja sigui noble o eclesial, vers la població que l'envolta. A partir dels castells i els termes castrals que els envolten, s'ordena, es vigila, es sotmet i, si cal, es reprimeixen les comunitats de pagesos i els ramaders. El vasallatge i la jerarquia vertical de la societat feudal comporta la consegüent submissió total de la població als senyors, que els gravaven amb impostos, obligacions, serveis en treball i els anomenats mals usos, molts dels quals es mantindran fins a la guerra dels remences (al segle XV), i altres, en forma de privilegis més difosos, fins a la desamortització del segle XIX. De fet, hi ha autors que veuen en

l'esclat de l'art barroc i en les carlinades, de forta presència en aquesta terra, les darreres manifestacions de l'absolutisme i l'Antic Règim.

Centrant-nos en les fortificacions alçades en aquells segles a cavall de l'any 1000 i que han arribat als nostres dies, quatre magnífics exemplars criden poderosament la nostra atenció: Riner, Ardèvol, Perecampes i Sallent.

El castell del riu Negre

El castell de Riner pren el seu nom del *rivi Nigri*, afluent del Cardener que banya el lloc. L'enclavament deu la seva importància al domini visual que s'estén sobre la vall, facilitant el control de les vies de comunicació entre Solsona i Cardona. No apareix documentat fins al segle XI, en mans dels Riner, senyors alhora del castrum d'*Ardeval* (Ardèvol). La branca principal d'aquesta nissaga passarà a anomenar-se Cervera i centrarà els seus interessos a la Segarra i la Conca de Barberà, mantenint la senyoria del lloc, però deixant la castlania en mans de Dalmau Isarn de Riner i els seus hereus, que alçaran la torrassa que avui podem admirar. Amb els segles, el domini passarà a la canònica de Santa Maria

Ardèvol

Riner

de Solsona i, d'aquesta, al comtat de Cardona. Serà precisament Bord de Cardona qui, l'any 1378, ordena construir un arc encara visible que sosté les bigues del sostre de la torre.

De les restes del castell, destaca la torre senyorial, datable al segle XII. La seva fesomia palesa la combinació entre les funcions defensives pròpies de tot castell medieval i les incipients necessitats residencials del senyor. Constitueix un clar esglaó entre els castells-torre romànics i el castell-palau residencial gòtic, seguint el model de torrassa que a França anomenen “*donjon*”. De base atalussada, té unes dimensions de 15 per 8 metres de planta, murs de 2 metres de gruix i es separa del pla per un fos-

sat defensiu molt pronunciat i llaurat a la roca viva. L'alçada exterior és de 18 metres. Els carreus, ben treballats i units per morter de calç, són rectangulars i col·locats al través, essent els exteriors del nivell inferior de majors dimensions que la resta.

La porta d'entrada es troba, com és habitual en l'arquitectura militar del romànic, al primer pis, a 7 metres del sòl, i s'hi arribava per una escala de fusta fàcilment retirable en cas d'atac. Fa 2 metres d'alt per 1'80 metres d'ample. A la mateixa alçada, al mur oposat, una altra porta mena a una escala inclosa dins la paret que condueix a la terrassa superior que, tot i que possiblement era envoltada de mer-

lets, avui conserva restes d'una coberta de teules d'època menys reculada.

A l'interior, accessible avui a peu pla gràcies a un accés obert en època moderna, destaca l'esvelta bòveda de canó apuntat, que s'alça fins als 15 metres i manté tres pisos, d'uns 45 m² de superfície, amb embigats a diferents nivells. Al pis superior hi ha una finestra esqueixada a la part de dins i rematada per arc de mig punt.

Al cantó sud, un seguit de ruïnes encara de notable presència corresponen a les dependències del castlà, amb una torre quadrada

menor. Són datables del segle XIV o XV i es dividien per mitjà de tres arcades. Al segle XVI es transforma en habitatge pagès, ocupat fins al segle XIX.

El castell de Riner enfonsa la seva història en la llegenda, on trobem al seu senyor, ferit de mort, essent visitat per un cabdill àrab que s'havia passat al bàndol cristià. "*Senyor de Riner, jo us compadeixo*", posen en boca del mahometà; "*més et compadeixo jo a tu, moro, perquè jo moro defensant els meus i tu lluites contra els teus*", diuen que va respondre l'orgullós guerrer, amb el darrer impuls de veu...

Riner

La torre folrada

Al lloc on a finals del segle X es va situar el límit meridional del comtat d'Urgell amb la marca de Berga hi trobem la torre d'Ardèvol, construïda als voltants de l'any 1000 i integrada ben aviat dins la senyoria de Riner, al castell de la qual estarà vinculada la seva història. Al segle XII, la torre serà envoltada per una estructura cilíndrica, erigida d'acord amb els cànons de l'arquitectura romànica de l'època. Set-cents anys després, coincidint amb el dia de la proclamació de la República de 1931, aital folre s'ensorrarà sobtadament. La fortificació primitiva, de nou a la llum després de segles oculta, va ser consolidada l'any 1976.

La torre, per tant, és la resta principal del castell. De planta rectangular, de 8 x 4'70 metres, i uns murs d'1'50 metres de gruix, té una alçada total de 15 metres, als quals cal afegir els 7 del cingle on es fonamenta. La seva estructura diferencia els carreus que hi ha als angles i els muntants de la porta i les finestres, de grans dimensions i ben treballats, de la resta dels murs, poc treballats i, en alguns punts, col·locats a mode d'*opus spicatum*. S'uneixen amb morter, fet de calç i pedretes.

La porta d'accés es troba a la façana nord-oest, a 6 metres del terra i curiosament descentrada; es corona per un arc compost per lloses, del qual es conserva la marca de les fustes del cindri emprat per construir-lo. A la resta de l'edifici hi trobem altres obertures més petites, a mode de finestres i espitlleres. L'interior s'organitza en tres plantes, sobre bigues planes, comunicades entre si per escales de fusta, avui perfectament restaurades i practicables.

Mitja dotzena de filades és tot el que resta actualment de l'estructura que al segle XII va folrar i sobrealçar la torre primitiva, de plan-

ta lleugerament el·líptica, d'11 metres de diàmetre i carreus grossos, escairats i irregulars units amb morter de calç. La tècnica de folrar les torres, adoptada a partir del segle XI, respon a la voluntat de trobar una millor facilitat de defensa, guanyar alçada i, si escau, eliminar angles morts, i la podem trobar de nou no gaire lluny d'aquí: també en torres prismàtiques, com la primitivíssima torre del Cargol –o Força de l'Estany– o la de Lloberola, o altres de cilíndriques, al ruïnós castell de Ponts o a la incomparable torre de Vallferosa.

També aquí la llegenda parla de temps ben guerrejats, quan la sang de moros i cristians corria a riu pel camí que condueix al castell i tenyia de roig la terra que l'envolta. Si més no, l'heràldica d'Ardèvol així ho confirma: una torre sobre fons blau creuat per una franja de color vermell. No obstant això, una altra

Peracamps

llegenda més amable parla de l'acord entre els falciots que niuaven a la torre i els habitants del lloc que rentaven la roba als safarejos existents al seus peus, perquè, dies abans de la festa major, les aus abandonessin el niu i no taquessin l'aigua de rentar roba amb les seves anades i vingudes i els veïns poguessin mudar-se amb les vestimentes netes i polides, com s'escau en les festivitats assenyalades. En commemoració de l'acord, complert fidelment, cada any, per Sant Jordi, els ardevolencs van a cercar les aus en la tradicional processó de les falcies.

La guaita migpartita

El castell de Peracamps, guaita del camí ral entre Solsona i la Segarra, és la tercera fita del nostre recorregut. Novament, tot i que les característiques constructives de la torre ens indiquen que aquesta és de finals del segle X, no apareix documentada fins entrat el segle XI, dins el patrimoni d'Arnau Bofill, qui rep les possessions al lloc de Peracamps de la seva mare Amaltrud, de la nissaga dels Cardona, dins el domini dels quals es mantindrà fins a la desamortització.

Al segle XIX, els seus encontorns van ser escenari de diverses batalles, especialment l'any 1840 quan el general liberal Van Halen va conquerir el títol de comte de Peracamps per la seva victòria sobre els carlins del general Segarra, que havien fortificat el lloc i que van patir 2.300 baixes entre morts, ferits i presoners.

Del primitiu castell resta la torre mestra, d'una estructura molt semblant a Ardèvol: base rectangular (9'80 x 6'80 m), murs de 2 metres de gruix i una alçada de 17 metres. Tot i això, a diferència de la sevaafortunda veïna, aquesta torre se'ns ofereix només en tres dels

seus quatre costats, ja que el mur sud ha desaparegut amb el pas del temps, accelerat per l'execució l'any 1716 de la reial ordre d'enderrocar torres i castells dels territoris d'un Principat derrotat i arrasat per la guerra de Successió. Els carreus, aquí també, estan poc treballats, a excepció dels cantoners. Al peu de la torre, es conserva un pou i restes d'una necròpoli de tombes antropomorfes llaurades a la roca.

El castell dels bisbes

Acabem el recorregut al castell de Sallent, documentat, des de bon començament, en mans del bisbat d'Urgell. Val a dir que el patrimoni dels bisbes urgellencs, més enllà de les possessions al nord del comtat (bàsicament a les valls d'Andorra i Bescaran), s'estendrà

Sallent

cap al sud en un procés de conquesta i domini durant el qual l'església guerreja al costat dels comtes. El punt culminant serà a l'època del bisbe Ermengol, conqueridor de la plana de Guissona. El bisbat d'Urgell infeudarà successivament aquest lloc a diversos castlans, els quals alçaran als segles XIV i XV les construccions residencials que s'esllangueixen avui al voltant de la torre. Amb el temps, la Baronia de Sallent acabarà integrant-se dins el Bisbat de Solsona.

En aquest enclavament, sobre un sortint encinglerat al punt on conflueixen la riera de Sallent i el barranc de Valldecom, hi trobem les restes del castell. La fortificació s'alça sobre un petit altioplà i està presidida per les restes d'una torre de planta circular, cos cilíndric, de 6 metres de diàmetre exterior i 11 d'alçada, i formada per tres nivells: el primer, amb tota seguretat, massís des de l'origen, el segon on hi havia la porta d'accés i el tercer, cobert per una volta i amb espitlleres. L'aparell està format per carreus ben treballats, grossos i afilerats de manera regular. És un exemplar prototípic de torre de guaita del primer romànic (també dit "llombard") dels segles XI i XII. El costat de la meitat sud està enderrocat, però les recents obres de sanejament i consolidació de l'estructura permeten apreciar l'acurada tècnica constructiva dels mestres d'obres que la van alçar.

Al voltant de la torre hi ha les restes del recinte emmurallat, d'uns 23 metres de llarg per 14 d'ample, bastit amb grans carreus treballats, que envoltava l'espai sobirà del castell i on es van alçar espais residencials a partir del segle XIV.

En un pla inferior, l'església de Sant Jaume, de transició del romànic al gòtic, s'aboca sobre la vall del Sallent, torrent que mena les

seves aigües a la riera de Sanaüja, afluent del Llobregós. La dovella central del seu arc d'entrada testimonia el domini dels Medinacelli, hereus dels Cardona, també sobre aquest lloc.

Fa ja 50 anys, Josep Pla, a propòsit d'aquest territori, va escriure "aquesta és una de les comarques de Catalunya més desconegudes, més recòndites, més allunyades dels camins trillats pel turisme, però del major interès, per l'autenticitat de la seva vida i pel seu gran caràcter". Riner, Ardèvol, Peracamps i Sallent són quatre exemples d'aquest gran interès, que encara avui malda per sortir a la llum pública. Ben a prop, altres ruïnes menys afortunades, però igual de venerables, s'esllangueixen a Llobera i Madrona, i més al sud, separades d'aquestes pels artificiosos límits del mapa comarcal, però estretament lligades a aquestes per la conca del Llobregós, les no menys esplèndides torres de Vallferosa, Lloberola, Ivorra, la Força de l'Estany o les Sitges alcen el seu dit reclamant atenció a la seva poderosa presència.

Per saber-ne més:

DDAA. *Catalunya Romànica*. Barcelona: Enciclopèdia catalana, 1987.

CATALÀ i ROCA, P. *Els castells catalans*. Vol. VI. Barcelona: Rafael Dalmau editor, 1990.

BOLÓS, J; HURTADO, V: *Atles del Comtat d'Urgell (788-993)*. Barcelona: Rafael Dalmau editor, 2006.

VIDAL, V. *Les Rutes de Ponent. III. La porta del Cel*. Lleida: Editorial Virgili & Pagès, 1989.

GALERA, A. *La castlania del castell de Riner*. Lleida: Pagès editors, 2011.

MOYA, J.; ROIG, J. *Els castells de la Segarra*. Reus: Cossetània Edicions, Col. Azimut, 2011.

www.turismellobregos.cat

www.territoridemasies.cat

Un afegit als capítols de la construcció del pont de Castellbell

Tenim poques dades històriques relatives a la construcció del pont gòtic de Castellbell i el Vilar, fet construir, a mitjan segle XV, per Bernat Sarroca, senyor jurisdiccional del castell i terme de Castellbell.

El primer que va donar a conèixer la data de construcció del pont va ser Joaquim Sarret i Arbós, qui explicava que l'any 1452 Bernat Sarroca va fer construir el pont¹, sense indicar, però, d'on treia aquesta dada.

Amb tot, la informació més exhaustiva i documentada ens la dona Joan Valls, quan explica que l'inici de l'obra del pont va ser l'any 1455, després que l'esmentat senyor de Castellbell hagués obtingut el permís de construcció, concedit el 27 de gener de 1455 pel governador general del regne, l'infant Joan, germà del rei Alfons el Magnànim i futur rei Joan II².

Segurament poc després, Bernat Sarroca va signar uns capítols amb el mestre de cases Jaume Provençal, el qual es comprometia a construir el pont³, capítols que posteriorment van revisar i als quals hi va afegir noves clàusules. Es tracta d'un text molt detallat, que també publica Joan Valls⁴, però en el qual no hi consta la data en què es van signar, de la mateixa manera que tampoc coneixem la data de la signatura dels primers capítols.

Per aquesta raó ens ha semblat que podia ser d'interès el fet de donar a conèixer un document que es conserva a l'Arxiu Comarcal del Bages i que, si el comparem amb el text publicat per Joan Valls, no és altra cosa que un possible esborrany parcial dels capítols afegits. Amb la important diferència, però, que en aquest cas el document porta data: el dia 21 d'agost de 1456.

Es tracta d'un document en paper, escrit a dues cares, un xic malmès per la humitat i que mesura 295 x 210 mm⁵. El text d'aquest afegit als capítols inicials

s'estructura en dos punts concrets. En el primer, el constructor es comprometia a refer el pilar que estava construint en aquell moment, o qualsevol altra part de l'obra, si es donava el cas que aquest, pel motiu que fos, queia o s'enderrocava. Així mateix, s'especifica que si no reconstruïa allò que caigués, es comprometia a pagar 200 lliures a Bernat Sarroca com a compensació.

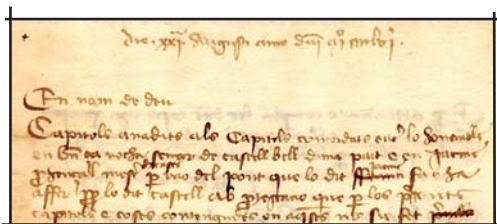
En el segon punt del text, Jaume Provençal donava fermances a Bernat Sarroca, és a dir, establia quins serien els seus avaladors, en el cas que Jaume Provençal hagués de fer front al pagament establert i ell no disposés dels diners necessaris.

No sabem quin és el motiu que va portar a introduir la nova clàusula referent a la possibilitat d'enderroc fortuït de l'obra construïda.

CONSTRUCCIÓ DEL PONT DE CASTELLBELL

Marc Torras i Serra

1. SARRET i ARBÓS, Joaquim. *Història de l'estat polític-social de Manresa*. Manresa, 1925, p. 239.
2. VALLS i PUEYO, Joan. *El castell i el seu terme. Notícies històriques de Castellbell i el Vilar*. Castellbell i el Vilar: Col·lectiu El Brogit, 1993. L'Auca Comentada, núm. 8, p. 54.
3. VALLS i PUEYO, Joan. "El pont medieval de Castellbell i el Vilar (segona meitat del segle XV)". *El Brogit*. Febrer 1991, núm. 128, p. 11.
4. VALLS i PUEYO, Joan. *El castell i el seu terme... (ob. cit.)*, p. 54-57.
5. Arxiu Comarcal del Bages. Col·lecció de documents del Bages de l'Arxiu Comarcal del Bages, uc 107.

Inici de document

És temptador pensar que aquest afegit fos degut a la por als possibles efectes d'un terratrèmol com els que pocs anys, i mesos, abans de la redacció del document havien sacsejat diversos indrets de Catalunya. En aquest aspecte, a banda dels terratrèmols de la sèrie olotina de 1427-1428, el 25 de maig de 1448 hi va haver un fort terratrèmol que es va sentir a diversos llocs del Barcelonès, el Vallès, l'Anoia, el Baix Llobregat, el Maresme i el Bages⁶. Així mateix, s'han conservat notícies documentals dels efectes de terratrèmols a Perpinyà i Tàrraga, el 16 de setembre de 1450; i a Puigcerdà, el dia 9 de febrer de 1456⁷.

Amb tot, malgrat la proximitat geogràfica d'alguns d'aquests llocs amb Castellbell, cal ser prudents i remarcar que enlloc del document s'especifica o es deixa intuir que el motiu de la introducció de la nova clàusula fos la por als terratrèmols.

En tot cas, i deixant de banda els motius que van donar lloc a la redacció d'aquest document, el que sí que podem afirmar clarament és que aquest text ens permet establir la data d'uns dels capítols de la construcció del pont

i, per tant, ens ajuda a ajustar una mica més la periodització i la temporització de les fases de construcció d'aquesta important obra d'enginyeria medieval.

El text d'aquests capítols afegits diu així:

Die · XXIa · augusti anno Domini · Mo CCC · CLVI^o.

En nom de Déu.

Capítols anadits als capítols concordats entre lo honorable en Bernat ça Rocha, senyor de Castellbell, d'una part, e en Jacme Prohençal, mestre de cases, per raó del pont que lo dit^h Jacme fa e ha a fer prop lo dit castell ab protestació que per los presents capítols e coses contingudes en aquests no y sie fet^h als altres dits capítols ne coses contingudes en aquells preiudici, novació, derogació, tàcitament ne expressa, directament ne indirecta, de fet ne de dret; ans c'aquests e aquells stiguen en lur força e valor. E en açò, la dona muller del dit Jacme se constituex principal prometedora per lo dit marit seu, renunciant al ley qui diu que abans sie contingut lo principal que aquell qui per altre se constituex.

Primerament^h lo dit Jacme cové e promet al dit honorable en Bernat ça Rocha que si la pila qui ara se obra prop l'aygua, qui és la pila maior del dit pont, o en qualsevulla altra pila del dit pont^h per qualsevulla cas fortuït se enderrocava, ço que Déu no vulla, en tal cas, los dits Jacme e muller prometen que daran e pegaran realment e de fet al dit Bernat ça

6. Els efectes d'aquest terratrèmol estan documentats a l'Estany, on va fer caure part del monestir, Barcelona, Bigues, Calaf, Girona, Granollers, Lleida, Llinars del Vallès, Mataró, Montornès, el Papiol, Perpinyà, Sant Andreu de Llavaneres, Sant Martí de Tous, Sentmenat o Vic, entre altres llocs (DD.AA. *Els terratrèmols dels segles XIV i XV a Catalunya*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya, 2006, p. 197-212; FONTSERÈ, Eduard; IGLÉSIAS, Josep. *Recopilació de dades sísmiques de les terres catalanes entre 1100 i 1906*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuanca, 1971, p. 203-210)

7. DD.AA. *Els terratrèmols...* (ob. cit.), p. 224; FONTSERÈ, Eduard; IGLÉSIAS, Josep. Ob. cit., p. 210-212.

Pont medieval de Castellbell

Rocha ·CC· lliures barcelonesesⁱ e altra quantitat per altres defallimentsⁱ o farà obra en lo dit pont fins en quantitat de les dites ·CC· lliures o altre quantitat^k e encara tota [altra] quantitat que'l dit Jacme hagués presa més avant de açò que hauria obrat convertint la dita quantitat axí mateix en la dita obra.

Ítem los dits Jacme Prohençal e Caterina, muller sua, prometen que per seguretat^l de les dites coses ne donen per fermaça la dona na Francisca, filla lur, muller de'n March Torra, e lo dit March Torra e Pere Torra, pare del dit March^m, e cascun d'ells insoliu e per lo tot, los quals fermances prometen que hauran fermat del die present a ·XXX· jorns primer vinents. E si per ventura totes les dites fermances no hauran fermat per tot lo dit temps, li prometen de dar altres tantes fermances a conexença del dit Bernat.

E per attendra e complir les dites coses, axí principals com fermances ne obliguen tots lurs béns e de cascun d'ells insoliu e per lo tot, ab totes renunciacions, clàusules e cauteles e ab renunciació de propi for; e u iuren largament.

XXIa augusti anno MCCCCLVI

Idcirco nos, dicti Iacobus Prohençal, Caterina, uxor eius, ex unaⁿ parte, et ego, Bernardus ça Rocha, ex parte altera, laudamus et firmamus dicta capitula et omnia et cetera, et promittimus nos, dicti coniuges, attendere et complere et damus fideiussores dictos superius nominatos. Ad hec nos, Marchus Torra, Francisca, uxor eius, Petrus Torra, fideiussores predicti, suscipientes in nos specialiter hanc fide et renunciamus et cetera, et epistole et cetera, promittimus cum dictis principalibus. Et pro his tam principalis quam fideiussoris obligamus bona et cetera, renunciamus et cetera, et foro proprio et cetera^o, et nos, mulieres, doli et cetera, et ego, Francisca, beneficio maior et cetera; et iurant. Fiat longomodo.

Testes Iohannes Ripoll, scriptor, Galcerandus Sala, manyanus, et Raymundus Pau, lathonus.

^a de cases interliniat

^b segueix Franci ratllat

^c interliniat

^d segueix preudici ratllat

^e segueix e ratllat

^f interliniat

^g segueix es cové ratllat

^h del dit pont o en qualsevulla altra pila del dit pont interliniat

ⁱ segueix pagadores duran ratllat

^j e altra quantitat per altres defalliments interliniat

^k o altre quantitat interliniat

^l segueix +-6 ratllat

^m segueix qui ratllat

ⁿ preu II sous XI, dada pròpia [XV diners ratllat] I sou al marge esquerre del text

^o segueix et ins ratllat

Parlem amb ...

Marc Torras i Serra

Per Maria Costa

Marc Torras i Serra és el director de l'Arxiu Comarcal del Bages. Aquest manresà de 49 anys ha estat vinculat a l'Arxiu des de finals dels anys 80, excepte un període de 9 anys que va estar treballant a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Marc Torras és llicenciat en Història Medieval per la Universitat de Barcelona. Una vegada va començar a treballar amb l'Arxiu, va especialitzar-se realitzant un Màster en Arxivística promogut per l'Associació d'Arxivers i la Universitat Autònoma de Barcelona, entre altres cursos. En l'actualitat està al capdavant de la direcció de l'Arxiu i treballa en un gran repte com és la incorporació de les noves tecnologies a l'Arxiu.

Quin creu que és el paper que ocupa la cultura actualment en la ciutat de Manresa, i al Bages, en general?

Últimament, en el vessant històric o de patrimoni, que és en el que estic involucrat, realment penso que ha guanyat bastant. Des de fa uns 6 o 7 anys hi ha un tècnic de cultura a

l'Ajuntament que es dedica a vetllar els temes referents al patrimoni. Com per exemple, s'han penjat una sèrie de plaques i plafons informant sobre els diferents espais de la ciutat. Si ens referim a la cultura de ciutat en general hi ha de tot, però comparant la situació amb la de 10 o 15 anys enrere, podríem dir que s'ha mogut bastant. Hem pogut comprovar com, quan s'ofereixen activitats interessants, el públic respon, com es pot veure amb les sessions de la 'Manresa Desconeguda'.

Potser la gent no té una idea molt clara de què és l'arxiu i què s'hi pot trobar. Com els ho podria explicar?

L'arxiu és un conjunt de documentació en tot tipus de suport, com fotografia, negatiu, paper, cartells, i cada vegada més en suport digital. I, de fet, tots tenim un petit arxiu a casa on guardem fotografies, documents... que per nosaltres són importants i que considerem que s'han de guardar. Un arxiu públic o de l'administració seria el mateix, però a l'engròs. En el cas de l'Arxiu de la Comarca del Bages hi ha la documentació històrica de l'Ajuntament de la ciutat i d'altres ajuntaments com el de Monistrol o de Castellfollit del Boix. També hi ha informació d'alguns serveis territorials de la Generalitat que hi guarden la documentació que no utilitzen usualment. També hi ha altra informació que ha vingut de particulars, empreses, entitats, i d'altres fonts.

D'on prové la documentació que podem trobar a l'Arxiu?

La documentació de l'Arxiu és molt variada

en tipologia i en procedència. Hi ha documentació i informació procedent de l'administració pública, documentació notarial, serveis territorials, institucions com l'Hospital de Sant Andreu que funciona des del segle XIII, d'empreses, de famílies, de particulars, d'institucions religioses (La Seu, Sant Benet de Bages), judicial (de la qual és molt important la del segle XIX), de l'Administració reial de l'Edat Mitjana i Moderna... entre altres.

Quin volum de documentació hi ha a l'Arxiu?

La documentació en arxiu es mesura amb metres lineals (metres de documents posats un al costat de l'altre). Per tant, podem dir que aquí a l'arxiu hi ha més de quatre quilòmetres de documentació i un altre per acabar d'omplir en els propers anys. A part d'això, hi ha

uns 2.500 pergamins, uns 10.000 cartells, 15.000 goigs i 800.000 fotografies.

En què consisteix la feina que es realitza en un Arxiu?

Principalment la feina a l'arxiu consisteix en la recollida de documentació (tant de l'Administració pública, com les donacions privades de persones, famílies i empreses); tractar-la (que consisteix en descriure-la o fer inventaris i catàlegs); i donar-li difusió a través de publicacions i, ara cada vegada més, mitjançant Internet. Per últim, també atenem i assistim a sala als usuaris. Tot i això, és el dia a dia de l'arxiu qui et marca les tasques que s'han de fer durant el dia.

Quin és el visitant tipus de l'arxiu?

El perfil d'usuaris és força variat. Alguns dels usuaris són els historiadors o investigadors que vénen a consultar documentació, i també els ciutadans que vénen a consultar dades que els puguin interessar. A banda, la pròpia administració també fa ús de l'arxiu, com els ajuntaments, serveis territorials, jutjats...; és a dir, totes aquelles institucions que tenen la documentació custodiada a l'arxiu i que necessiten consultar expedients o documents concrets. Tot i que a vegades les dades no reflecteixen amb massa justícia la realitat, podríem dir que el 60% dels assistents pertanyen al grup d'investigadors-historiadors i el 40% restant se'l reparteixen entre els ciutadans i l'administració.

Quina és la seva opinió sobre l'entitat dels Amics de l'Art Romànic?

L'opinió que tinc sobre la entitat és bona. És més, vaig formar part de la junta durant uns 12 anys. Actualment, els meus horaris no em permeten involucrar-m'hi tant com voldria.

Interior de l'Arxiu Comarcal del Bages

Marc Torras a l'arxiu

El Llibre Verd

Penso que l'entitat dels Amics de l'Art Romànic del Bages ha estat i està duent a terme un paper molt important i interessant a la ciutat, sobretot pel que es refereix a la divulgació del romànic i, en general, tot allò que es refereix a la cultura medieval. Organitza activitats molt interessants com el Curs de Cultura Medieval i, de fet, es pot comprovar amb la resposta de la gent. És evident que l'entitat s'ha vist obligada a evolucionar perquè cada època té els seus interessos i l'entitat s'ha d'anar adaptant a la realitat. Un altre tema distintiu de l'entitat és la publicació del butlletí. Actualment no hi ha gaires butlletins com

aquest. Hem de tenir present que AARB és una entitat cultural i el butlletí només es podria comparar, a nivell manresà, amb el que publicaven el Centre Excursionista de la Comarca del Bages en els seus inicis.

El futur de l'entitat dependrà de si hi ha gent que se'n vol fer càrrec i es vol posar al capdavant per tirar del carro. El repte de l'entitat ara és intentar captar l'interès del públic i augmentar el nombre de socis i, després, trobar entre ells un equip que vulgui fer-se'n càrrec. De fet, aquests són els problemes amb els quals es troben totes les entitats.

Els AARB precisem persona/es amb ganes de treballar per l'entitat

en tasques de:

Secretaria, Arxiu, Base Dades Socis, notes de premsa, etc.

**És convenient tenir ordinador personal i coneixements de:
Microsoft Word, Excel, Access.**

**Les persones interessades escriviu un correu electrònic a
aarb@aarb.cat, o bé poseu-vos en contacte
amb algun membre de Junta dels AARB.**

Curs de Cultura Medieval 2011

Tardor de 2011

Francesc Gasol i Pujol

“LA TEOCRÀCIA”

Un any més, hem fet el Curs de Cultura Medieval, el nostre curs, o cicle de conferències, que sempre ens ha donat més renom perquè li otorga a la nostra estimació per la història un caire marcadament intel·lectual i universitari. Com cada edició del nostre curs, l'hem dedicat a un tema monogràfic que enguany ha estat el de la Teocràcia. Aquesta paraula que deriva del grec *theokratia* (*Theos*=Déu; *Kratós*=domini), fa referència a una societat en què l'autoritat política es fonamenta en un ordre diví, essent aquest un sistema polític i social especialment predominant a l'època medieval, tot i que en altres moments històrics també va existir.

Les quatre sessions i la sortida van tenir un bon nivell d'assistència i fidelitat del públic. Cal dir, en aquest sentit, que en fer-se el curs al Casino en lloc de l'auditori de la Plana de l'Om –que és molt més gran i no l'ompliem, tot i que també n'estavem contents–, ens ha servit per sentir-nos més recollits i més a prop dels conferenciants. Aprofitem aquí per donar les gràcies al Casino de Manresa per les facilitats donades, ja que això ens ha permès disfrutar d'aquest equipament a l'hora de sentir-nos-hi còmodes i, naturalment, prestigiar el nostre curs.

Totes les sessions van fer-se en divendres a les vuit del vespre, llevat de la sortida que va fer-se un matí. La primera conferència del curs va ser l'onze de novembre, dia en què el llicenciat en història Carles Sánchez i Márquez va posar l'accent en el fet que l'art estigui tan íntima-

ment vinculat a la teocràcia a través dels Cristos en Majestat a la plàstica romànica catalana. Una setmana més tard, el dia 18, la Montserrat Noguera i Algué ens va parlar de les marededús trinitàries –les triple Anna–, a partir del concepte del matriarcat teocràtic. El dia 25, en Josep Hernando ens va exposar de manera molt gràfica els conceptes bàsics que giren a l'entorn de la Teocràcia. Dos dies més tard, va tenir lloc la sortida a Santa Clara i a la Cova de Sant Ignasi, amb la col·laboració de l'historiador Francesc Comas. Finalment, el dia dos de desembre, en Miquel Torras ens va parlar de la teocràcia a la Manresa de ben entrada l'època del gòtic, a través de la cultura escrita.

Un any més acomiadem una nova edició del Curs de Cultura Medieval amb un bon regust i, naturalment, amb ganes de tornar-hi, donant les gràcies als nostres cinc professionals de la història i de l'art que ens han guiat pel camí de la teocràcia, així com –encara que ens repetim–, al Casino de Manresa per facilitar-nos el seu auditori i, sobretot, als assistents per venir a fer caliu.

Fins l'any que ve!

Ponència al Centre Cultural El Casino

Curs d'introducció a l'arquitectura romànica

Navàs. Setembre – octubre .11

Francesc Gasol i Pujol

No fa pas gaire vam celebrar una altra edició del Curs d'Introducció a l'Arquitectura Romànica. La finalitat d'aquest curs és fer arribar a tothom els coneixements bàsics de l'arquitectura romànica i, per altra banda, el seu entorn polític i cultural. No és el primer cop que fem aquest curs perquè, anys enere l'havíem fet en diverses poblacions de la comarca: Manresa (dos cops), Navàs (en una anterior ocasió), Artés, Súria, Cardona, Salient... i aquesta volta, altra vegada a Navàs.

En Jaume Moya i jo mateix, Francesc Gasol, vam poder gaudir de l'oportunitat d'impartir els nostres coneixements a un públic que, si bé no va ser excessivament nombrós, sí que va ser fidelíssim i, sobretot, entusiasta. Les seves ganes de preguntar, de participar, fins i tot de proposar, van contribuir a fer que les nostres classes del curs no es limitessin a ser tan sols magistrals i prou, sinó que fossin animades, gràcies, sobretot, al debat que cada dia es generava. Cal dir, també, que el fet de poder allotjar el nostre curs a les instal·lacions de la Biblioteca de Navàs ens va facilitar molt les coses. A tots els navassecs implicats, tant en l'organització com en la participació, moltes gràcies!

Les sessions es van plantejar de manera que en Jaume Moya parlava de l'arquitectura i jo mateix ho feia de la història que hi ha al voltant. Però vam procurar fer-ho de manera que els dos conceptes no estiguessin aïllats l'un de l'altre, sinó que vam procurar accentu-

Assistents al curs

Ponents

ar la íntima interrelació que hi ha entre història i arquitectura. Parlar del naixement del Romànic i la seva difusió per la geografia europea, i relacionar-ho amb la diversitat de formes arquitectòniques que se'n deriven, ajuda a entendre per què, entre altres coses, a Catalunya tenim un tipus (dins la seva varietat) de romànic, i no pas un altre més propi d'altres contrades. Es va fer, també, una sortida matinal a Sant Cugat del Racó i a les Esglésies, feta a proposta dels participants, que va servir per explorar l'entorn natural i històric de Navàs.

El curs es va acabar amb ganes de repetir-lo per part de tots plegats. Fins i tot vam fer més d'un certificat d'assistència i, fins i tot, algun soci nou que sempre ens vindrà bé.

Tardes als Carlins

“Les esglésies de Manresa”

21.11.11

Francesc Gasol i Pujol

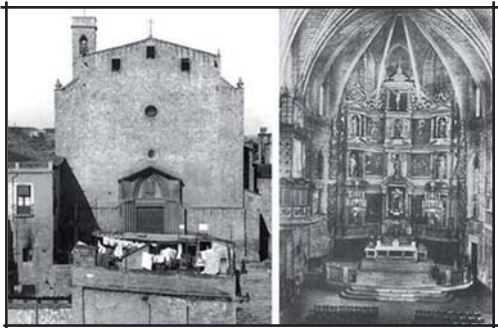
El dia 21 d'octubre d'enguany vam seguir amb la nostra tradició –bastant jove, per cert– de convocar una nova conferència-tertúlia de les anomenades “Tardes als Carlins”, gaudint aquest cop dels coneixements del Dr. Josep Ma. Gasol i Almendros. Hi van assistir una trentena llarga de persones. El Dr. Gasol té un currículum extens que podríem resumir dient que és cronista de la ciutat de Manresa des de fa més de cinquanta anys, si fa o no fa els mateixos que és canonge de la Basílica de Santa Maria de la Seu, d'aquesta mateixa ciutat, i, finalment, director de l'Arxiu Històric de Manresa entre els anys 1960 i 1989. Pel que fa a l'extensa bibliografia seva, no en parlarem pas en aquestes línies, ja que és prou coneguda.

Manresa té un patrimoni històric i artístic que, si bé no és d'una gran espectacularitat, sí que podem dir que és prou notable. La nostra ciutat, en aquest sentit, conserva el que en podríem dir “una mica de tot” pel que fa a èpoques històriques, tipologies de construccions, estils arquitectònics..., però n'havia tingut molt més. Què ha passat, doncs? El Dr. Gasol ens explica que hi ha diverses causes: exigències urbanístiques de cada moment, guerres i revoltes, abandonament i oblit, etc. Cal pensar que això que coneixem com a protecció del patrimoni històric és un fenomen relativament recent i, per tant, parlar-ne i difondre'l és una manera de fer que sigui valorat i estimat.

Així doncs, en Josep Ma. Gasol ens ha parlat

d'aquests aspectes, però centrant l'atenció en el patrimoni religiós desaparegut. Crida molt l'atenció la destrucció d'esglésies en els anys de la Guerra Civil: el Carme, Sant Pere Màrtir (antic St. Domènec), Sant Miquel, Sant Ignasi, Santa Llúcia, entre altres. Manresa, abans d'aquells lamentables fets, era molt probablement la segona ciutat catalana amb major nombre d'arquitectura gòtica, després, naturalment, de la ciutat de Barcelona. Aquesta categoria de “ciutat gòtica”, que el Dr. Gasol ens va confirmar, és degut també a la trama urbana del barri vell i els seus ravals, així com a l'existència de la Seu. Convé remarcar que el patrimoni religiós barroc també ha patit els mateixos efectes revolucionaris destructors que el gòtic. Tot i mantenir un remarcable patrimoni barroc, aquest havia estat molt més extens a Manresa; recordem, si no, la monumental església de Sant Ignasi.

La toponímia urbana –Valldaura, Santa Caterina, el Bonsuccés...– ens recorda aquest patri-

Església del Carme

CRÒNICA D'ACTIVITATS

Tardes als Carlins. "Les esglésies de Manresa". 21.11.11

Capella del Rapte

moni ja inexistent que, bona part d'ell, va desaparèixer molt abans de la guerra del 36. És una manera d'estudiar l'origen dels noms d'una part important dels carrers manresans.

L'acte va ser molt animat gràcies al

bon ofici d'en Josep Ma. Gasol que combina va el rigor històric amb les nombroses anècdotes, fent que el públic assistent passés una estona ben agradable. És molt remarcable l'interès de les trenta i escaig persones que es trobaven en aquella sala, i que ho van demostrar fent nombroses preguntes. Gràcies a això, es va crear un autèntic ambient de tertúlia que, en definitiva, és el que pretenem. Per això apreciem moltíssim la fidelitat de vosaltres, els socis i no socis, assistint a aquestes sessions. A partir de gener, si Déu vol, seguirem amb les Tardes dels Carlins. Us hi esperem!

ACTIVITATS

Matinal - Diumenge 18 de desembre

ESGLÉSIA ROMÀNICA DE SANT VICENÇ D'OBIOLS (Avià) i ESMORZAR DE NADAL

Dia i hora:
Diumenge, 18 de desembre.

Sortida de la Pl. Infants de Manresa a les 9 h en autocar.

Programa:

9.45 h. Farem un bon esmorzar, per celebrar el Nadal tots junts en un restaurant de la zona.

11.30 h. Visita guiada a càrrec d'un guia de l'empresa Dinapat, a l'església romànica de Sant Vicenç d'Obiols.

Inscripcions:

Viatges Masanés de Manresa. Socis AARB, a partir del dilluns 5 de desembre; no socis, a partir del divendres 9 de desembre.

Pintura nadalenca feta per la Mercè Matas. Text de Miquel Martí Pol.

Bon Nadal i Feliç Any Nou 2012

Quan ve nadal fem el pessebre
amb rius, muntanyes de colors,
el caganer, l'estrella, l'àngel,
el nen, la mare i els pastors,
cantem cançons i i mengem neules,
també torrons i altres llamins,
i per arrodonir les festes
que omplen de joia grans i nins
ens aboquem a les finestres
a esperar els reis que van venint.

AMICS
DE L'ART
ROMÀNIC
DEL BAGES

El nou correu electrònic dels AARB és:
aarb@aarb.cat. Per tant, si ens heu d'escriure heu
de fer-ho en aquest nou correu.

Recordem també que, per visitar la nostra pàgina
web, podeu entrar a **www.aarb.cat** ,
on hi trobareu tota la informació actualitzada de
les nostres diferents activitats.

márquez

Muralla del Carme, 10-12 - 08240 Manresa
Tel. 93 872 26 44 - Fax 93 872 15 49
www.e-marquez.com

SARRIÓ

e-mail: sarrio@sarrio.net

Saclosa, 21. MANRESA. Tel. 93 872 79 98

Grifell Pons
aluminis - accessoris - maquinària

Tel. 93 876 11 51
www.grifellpons.com
info@grifellpons.com

**viatges
masanés**
G.C.M.D. 187

MANRESA manresa@viatgesmasanes.com
Born, 6 - Tel. 93 872 48 88

MANRESA bonavita@viatgesmasanes.com
Mn. Jacint Verdaguer, 30-32 - Tel. 93 878 41 41

ESPARREGUERA esparreguera@viatgesmasanes.com
Taquígraf Garriga, 4 - Tel. 93 777 70 71

Més informació a la web **www.viatgesmasanes.com**